

~ АНАЛІЗ, АУДИТ, ОБЛІК ТА ОПОДАТКУВАННЯ ~

УДК 657.633:005.71_022.51

DOI:10.32680/2409-9260-2021-7-8-284-285-143-152

**БУХГАЛТЕРСЬКИЙ ОБЛІК ЯК ОСНОВНА СКЛАДОВА СИСТЕМИ
ВНУТРІШНЬОГО КОНТРОЛЮ НА ПІДПРИЄМСТВІ: ПРОБЛЕМНІ
АСПЕКТИ ТА НАПРЯМКИ ВИРІШЕННЯ**

Черкашина Т. В., кандидат економічних наук, доцент кафедри бухгалтерського обліку та аудиту, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна
e-mail: cherkashina_tv_oneu@ukr.net
ORCID ID: 0000-0002-0078-8526

Іваннікова О. В. аспірантка кафедри бухгалтерського обліку та аудиту, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна
e-mail: buh24-7@ukr.net
ORCID ID: 0000-0002-5983-892X

***Анотація.** Створення ефективної системи внутрішнього контролю на малих підприємствах з певним рівнем доходу та найменшою кількістю зайнятих працівників є необхідним для ведення успішного бізнесу. Метою дослідження є проблемних аспектів системи бухгалтерського обліку як основної складової системи внутрішнього контролю на підприємстві та висвітлення напрямків вирішення цих проблем. Методика дослідження. Методологічною та інформаційною основою роботи є наукові праці, матеріали періодичних видань, ресурси Internet. При проведенні дослідження були використані наукові методи аналізу, синтезу, порівняння та узагальнення. Результати. У статті досліджено результати тестування системи бухгалтерського обліку, як основної складової системи внутрішнього контролю на малих підприємствах Одеської області. За результатами проведеного дослідження сформульовано типові помилки, які проаналізовано з метою недопущення у подальшому в бухгалтерському обліку підприємств. Проаналізовано недоліки, щодо ведення обліку малих підприємств, обґрунтовано нагальну необхідність встановлення ефективного внутрішнього контролю на всіх підприємствах, що досліджувалися. Практична значимість. У статті узагальнено результати дослідження, розроблено тест якості ведення бухгалтерського обліку як основного елементу системи внутрішнього контролю. При побудові тесту враховувалися як практичні аспекти контролю документообігу, так і елементи кадрової політики щодо бухгалтерів. Розроблений тест було апробовано на десятих підприємствах харчової промисловості Одеської області. У статті проаналізовано результати дослідження, що свідчить про край незадовільний стан бухгалтерського обліку та неефективну систему внутрішнього контролю. Запропоновано, налагодження облікової системи підприємства, проводити у комплексі з аналізом інших складових системи внутрішнього контролю: організаційної структури підприємства та специфічних контрольних процедур. У статті розкрито практичну важливість внутрішнього контролю та розроблено універсальну схему виявлення недоліків системи обліку на малих підприємствах.*

***Ключові слова:** внутрішній контроль, мале підприємство, тестування системи бухгалтерського обліку, оцінка тестування обліку.*

**ACCOUNTING THE MAIN COMPONENT OF THE INTERNAL CONTROL
SYSTEM IN THE ENTERPRISE: PROBLEM ASPECTS AND DIRECTION
AREAS**

Cherkashyna Tetyana, PhD (Economics), Associate Professor at the Department of Accounting and audit, Odessa National University of Economics, Odessa, Ukraine
e-mail: cherkashina_tv_oneu@ukr.net
ORCID ID: 0000-0002-0078-8526

Ivannikova Olena, PhD Student at the Department of Accounting and audit, Odessa National University of Economics, Odessa, Ukraine
e-mail: buh24-7@ukr.net
ORCID ID: 0000-0002-5983-892X

***Abstract.** Creating an effective system of internal control in small businesses with a certain level of income and the least number of employees is necessary to run a successful business. Purpose. The purpose of the work is to study the problematic aspects of the accounting system as the main component of the internal control system at the enterprise and highlight areas for solving these problems. Method. The methodological and informational basis of the work is scientific works, materials of periodicals, Internet resources. Scientific methods of analysis, synthesis, comparison and generalization were used in the study. Results. The article*

examines the results of testing the accounting system as the main component of the internal control system in small enterprises of Odessa region. According to the results of the study, typical errors were formulated, which were analyzed in order to prevent further in the accounting of enterprises. The shortcomings in keeping records of small enterprises are analyzed, the urgent need to establish effective internal control at all enterprises under study is substantiated. Scientific novelty. The article summarizes the results of the study, developed a test of the quality of accounting as a key element of the internal control system. The construction of the test took into account both the practical aspects of document control and elements of personnel policy for accountants. The developed test was tested at ten small enterprises of the food industry of Odessa region. The article analyzes the results of the study, which indicates an extremely unsatisfactory state of accounting and inefficient internal control system. It is proposed to set up the accounting system of the enterprise in combination with the analysis of other components of the internal control system: the organizational structure of the enterprise and specific control procedures. The article reveals the practical importance of internal control and developed a universal scheme for identifying the shortcomings of the accounting system in small businesses.

Keywords: *internal control, small business, accounting system testing, testing evaluation accounting.*

JEL Classification: M210, M420

Постановка проблеми. Особливостями системи внутрішнього контролю на малому підприємстві, на відміну від холдингів, корпорацій та просто великих фірм, є обмеженість фінансових та людських ресурсів для забезпечення її ефективного функціонування. Досить часто система внутрішнього контролю як організаційний самостійний елемент відсутня взагалі на підприємстві. Керівники малих підприємств починають розуміти важливість внутрішнього контролю після настання негативних фінансових наслідків, що були спричинені його відсутністю. У проведених дослідженнях, ми хотіли акцентувати увагу бухгалтерів-практиків на найбільш розповсюджених помилках ведення обліку, що були виявлені нами під час проведення тестування системи бухгалтерського обліку малих підприємств Одеської області.

Аналіз останніх досліджень. Проблеми контролю в системі управління знайшли відображення у працях вітчизняних науковців таких як: А. О. Баранова, А. М. Герасимович, Н. О. Бугай, С. В. Гришук, В. В. Зянько, А. І. Кашперська, С. П. Ковальчук, Я. І. Мулик, І. В. Новик, А. М. Штангрет, Л. М. Янчева [1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10].

Вітчизняні науковці однак в тому, що проблема створення ефективно функціонуючої системи внутрішнього контролю на більшості підприємств далека від вирішення. Погоджуємось із висновками досліджень І. В. Новик, що підприємства, які мають недоліки в організації системи внутрішнього контролю, несуть серйозні фінансові втрати, а підприємства, які приділяють серйозну увагу внутрішньому контролю, мають кращий результат і у виробничо-господарській, і у фінансовій діяльності [1, с. 192].

Науковцем С. В. Гришук було проведено систематизацію основних наукових підходів до визначення сутності поняття внутрішньогосподарського контролю на підприємствах і це дало змогу розробити та представити трактування сутності внутрішньогосподарського контролю – це форма контролю забезпечення ефективності господарювання на загальному рівні за основними напрямками діяльності підприємства, ефективності використання ресурсів та виконання зобов'язань, здійснювана на рівні керівництва (власників), їх уповноважених осіб [2, с. 153].

Д. е. н., професор А. М. Штангрет і к.е.н М. М. Караїм М.М. у своїх дослідженнях визначили місце та обґрунтування пріоритетних завдань внутрішньогосподарського контролю в системі економічної безпеки підприємства. Автори зазначають, що своєчасне та ефективне реагування на зміну рівня економічної безпеки під впливом внутрішніх загроз можливе шляхом організації на підприємстві внутрішнього контролю [3, с. 235].

Заслуговує на увагу твердження авторів, що на малих підприємствах первинну інформацію повинен готувати головний бухгалтер або його заступник, але вона повинна бути структурованою, з чіткою періодичністю подання та прив'язана до показників, які дають можливість ідентифікувати появу внутрішньої загрози на ранніх етапах розвитку. Зважаючи на це, персонал спеціалізованого підрозділу чи особа, яка здійснює внутрішній контроль, є суб'єктом економічної безпеки підприємства [3, с. 236].

За твердженням авторів, внутрішньогосподарський контроль є складовою частиною комплексної системи економічної безпеки, оскільки ця інформація є основою для визначення, ідентифікації, а отже, розроблення захисних заходів та контролю за їх реалізацією щодо внутрішніх загроз економічній безпеці підприємства [3, с. 236].

Відокремлення невирішених раніше частин загальної проблеми. Питання організації системи внутрішнього контролю активно дискутуються науковцями [1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10], зокрема, в дослідженнях проблемних питань внутрішнього контролю розкрито основні аспекти внутрішнього контролю. Проте деякі проблеми не вирішені й досі, багато аспектів мають дискусійний характер. Одним з таких питань, на наш погляд, є створення ефективної системи внутрішнього контролю на малих підприємствах з будь-якими рівнем доходу та найменшою кількістю зайнятих працівників. Адже, як показує практика, саме на таких

невеликих підприємствах будь-яка форма контролю часто відсутня взагалі.

Мета дослідження. Метою статті є розкрити практичну важливість внутрішнього контролю на малих підприємствах і розробити універсальну схему виявлення недоліків системи внутрішнього контролю.

Основний матеріал. Внутрішньогосподарський контроль – один із найважливіших елементів системи управління сучасним підприємством. Внутрішньогосподарський контроль наявний на всіх стадіях і протягом усього часу існування підприємства. Система внутрішньогосподарського контролю є важливим елементом загальної структури управління будь-яким підприємством. Аналіз роботи діючих служб внутрішньогосподарського контролю засвідчує, що використовувані ними методи й процедури не забезпечують належний контроль за діяльністю осіб, які розпоряджаються отриманими коштами, та надійний захист майнових інтересів власників [4, с. 8-9].

У своїх дослідженнях Янчева Л. М., Баранова А. О., Кашперська А. І. виділяють як частини існуючого контролю і відносно самостійні частини внутрішнього контролю: адміністративний і економічний. Проте науковці зазначають і ми поділяємо їх думку про те, що існує галузь внутрішньогосподарського бухгалтерського контролю, у якій їх функції тісно пов'язані між собою та становлять єдине ціле [4, с. 9].

Підтримуємо думку науковців, що бухгалтерський контроль – одна з функцій бухгалтерського обліку і його роль полягає в дотриманні облікової політики; перевірці правильності, законності облікових процедур. До переліку об'єктів бухгалтерського контролю, науковці віднесли: визначення відповідності господарського процесу управлінським рішенням; контроль збереження фізичного та фінансового капіталу; оцінка рівня достовірності поданої керівництву інформації; визначення ефективності окремих операцій; виявлення центру відповідальності за ті чи інші події; попередження помилок і зловживань; виявлення невикористаних резервів [4, с. 10].

Економічна інформація, що формується на рахунках бухгалтерського обліку, має перевірятися (фільтруватися) шляхом здійснення попереднього, поточного та наступного контролю. Система бухгалтерського обліку кожного суб'єкта господарювання має бути відносно дешевою та гарантувати, що всі фінансово-господарські операції й процеси відображаються в обліку вчасно й належним чином наступного контролю. Основне призначення обліку – надання необхідної інформації, а контролю – зменшення інформаційного ризику та допомога керівництву підприємства та його філіям [4, с. 10].

Професор А. М. Герасимович запропонував новий інформаційний механізм - облік затрат за функціями, а не за статтями затрат і відповідно контроль за поведінкою затрат (попроцесний). На думку професора А. М. Герасимович - це зумовлено необхідністю контролювати не рівень витрачених ресурсів (матеріальних, трудових), а процеси, які споживають ці ресурси, ми підтримуємо думку науковця, що від поведінки процесів залежить обсяг спожитих ресурсів, а не навпаки. Основною формою планування поточних затрат є їх бюджетування. Тому, науковець вважає, що планування є першим, і одним із найважливіших етапів внутрішнього контролю підприємства [5, с. 23-24].

На наш погляд, найбільш універсальне, чітке визначення внутрішньогосподарського контролю у своїй науковій роботі надає Н. О. Бугай: «Внутрішньогосподарський контроль - це один з видів економічного контролю фінансово-господарської діяльності будь-якого підприємства різних форм власності й упорядкована система спостереження перевірки господарських операцій, збору й інтерпретації інформації про них з метою встановлення достовірності, об'єктивності, економічної і юридичної доцільності, реальності відображених або майбутніх господарських фактів і прийняття управлінських рішень щодо їх регулювання» [6].

Бухгалтерський облік і контроль мають тісний зв'язок, але необхідно виокремлювати відмінність їх функцій. Тому, що бухгалтерський облік безпосередньо не формує рішення, а є лише етапом підготовки щодо прийняття управлінських рішень. На відміну від обліку, контроль після проведеного аналізу облікових даних - формує можливі варіанти управлінських рішень, які сприяють підвищенню ефективності. Таким чином, підприємство має володіти ефективною системою бухгалтерського обліку, яка виступає одним із елементів системи внутрішньогосподарського контролю.

С. П. Ковальчук у своїх дослідженнях обґрунтувала два напрямки у внутрішньогосподарському контролі: ретроспективний та перспективний, і визначила ключові завдання в розрізі зазначених напрямків. Ретроспективний внутрішньогосподарський контроль спрямовується на перевірку відповідності управлінських рішень системи

менеджменту встановленим пріоритетам та стратегії розвитку підприємства [7, с. 10]. Прогресивний підхід до побудови системи внутрішньогосподарського контролю має передбачати акцентування уваги не стільки на ретроспективному, скільки на перспективному контролі. Система внутрішньогосподарського контролю в прийнятті управлінських рішень виступатиме інструментом для їх обґрунтування [7, с. 11].

На думку Я. І. Мулик, внутрішньогосподарський контроль – це система заходів підвищення діяльності суб'єкта господарювання, яка стосується внутрішніх процесів, які відбуваються на підприємстві, для надання внутрішнім користувачам інформації, яка буде використовуватися в прийнятті управлінських рішень [8, с. 153].

На нашу думку, вагомий внесок у дослідження щодо систематизації трактування сутності понять «внутрішньогосподарський контроль» та «внутрішній контроль», вніс науковець Грищук С. В. Внутрішнім контролем організації є система фінансового контролю збереження капіталу і внутрішньосистемного контролю стосовно досягнення встановлених цільових орієнтирів розвитку (стратегічних та оперативних) для забезпечення реалізації мети та виконання основних завдань функціонування. Внутрішньогосподарським контролем підприємства є комплекс контролю всіх або окремих господарських процесів, операцій щодо дотримання вимог законодавства стосовно фінансового обліку, складання звітності, відносин із власниками стосовно управління майном [9, с. 72].

Під час проведення наукового дослідження, нами було проведено тестування системи бухгалтерського обліку, як основної складової системи внутрішнього контролю на малих підприємствах харчової промисловості Одеської області. За результатами проведеного дослідження були виявлені типові помилки, що пропонуються для вивчення, з метою подальшого недопущення в бухгалтерському обліку підприємств. Виявлені недоліки, щодо ведення обліку у малих підприємствах свідчать про нагальну необхідність встановлення ефективного внутрішнього контролю на всіх підприємствах, що досліджувалися.

Виробниче підприємство, 25 працюючих, середньорічний дохід 15 млн. грн., форма обліку - журнально-ордерна (автоматизація обліку відсутня!), бухгалтерська служба представлена єдиним бухгалтером. Єдине джерело внутрішнього контролю – керівник, який багато часу проводить на виробництві і спілкується з клієнтами та постачальниками. При інвентаризації залишків на рахунках було виявлено сальдо у розмірі 75000 грн. на початок року на рахунку 714 «Дохід від операційної курсової різниці». Як виявилось, сальдо вже чотири роки є перехідним. Тобто, у фірми на рахунку дійсно є валюта, курсові різниці обліковуються, чому сальдо не переноситься на рахунок обліку фінансових результатів у кінці періоду, порушуючи усі принципи бухгалтерського обліку, невідомо. Наслідки для фірми, якби ця помилка була виявлена при податковій перевірці, неприємні – 25% штрафу, сплата самого податкового зобов'язання з податку на прибуток, нарахування пені за останні три роки, коригування нерозподіленого прибутку та подання уточнюючих декларацій. Позитивним для підприємства є те, що при самостійному виправленні помилки можна сплатити штраф у розмірі лише 5%.

Другий приклад дослідження, підприємство те, що зазначене вище, перевірка Державної служби України з питань праці. Помилка – не нарахування індексації 22 працівникам. Штраф – 10 мінімальних зарплат за кожне порушення (на 2020 рік ця сума становить: $4723 \times 10 = 47230$, за 22 працівників штраф складає 1039060,00 грн.). Відчутна сума витрат для будь-якого підприємства, особливо для того, що ми навели із реальної практики вище, для якого сума нарахованих штрафів складає 6% річного доходу. Як бачимо, робота бухгалтерської служби не може вважатися ефективною у такому випадку. Необхідно зазначити, що бухгалтер мав значний досвід роботи (понад 20 років!) та відрізнявся деякою прискіпливістю в документообігу (наприклад, на підприємстві регулярно велися журнали реєстрації довіреностей та вхідних/вихідних документів), проте значним та важливим моментам не приділено належної уваги. Безперечно, негативним фактором була одноосібність бухгалтерської служби, велика довіра керівника до бухгалтера та відсутність будь-якого зовнішнього контролю.

Наступний приклад досліджуваного підприємства, яке входило до складу холдингу, мало службу внутрішньої безпеки та внутрішнього контролю, вид діяльності – імпорту товарів. Коли виконавчий директор декілька днів не виходив на зв'язок, колеги почали турбуватися та звернулись до поліції по факту зникнення особи. Через кілька тижнів, обставини зникнення стали зрозумілими, коли отримали претензії від покупців через недовіз великих партій товару, але в обліку видатковій накладні були виписані, кредиторської заборгованості не обліковувалося. Внутрішнє службове розслідування прояснило ситуацію, на жаль,

запізно. Виконавчий директор, що працював на підприємстві майже рік, перебуваючи у злочинній змові з водієм, поступово вивіз товар на декілька мільйонів гривень у невідомому напрямку за документами, що виписувалися на реальних покупців на реальні замовлення. Помилкою і порушенням є те, що не було щоденного контролю за поверненням первинних документів від покупців. Проблемою багатьох підприємств є те, що щоденний контроль за документами складно організувати при роботі з великими фірмами, в яких візування документів проходить декілька етапів, і повернення документів «день у день» неможливе. На нашу думку, негативну роль у сприянні скоєнню цієї масштабної крадіжки відіграла система менеджменту та внутрішнього контролю. Тому, що контролю за рішеннями виконавчого директора не було, а також був відсутній регулярний контроль за своєчасним виконанням замовлень. Тобто, менеджер отримує замовлення від клієнта, про що стає відомо виконавчому директору. При наявності необхідного товару директор дає вказівку на підготовку документів на його вивіз (товари списуються з обліку), водій – співучасник злочину (який звільнився за власним бажанням, через кілька днів після зникнення директора) вивозить його у невідомому напрямку. Реальний клієнт товар не отримує тому, що клієнт не очікує товар в конкретний день, бо великі партії товару зазвичай не знаходяться на складі, їх очікують з-за кордону. Тому, час від отримання замовлення до отримання клієнтом товару займає від тижня до кількох місяців. Проте, якби така проста процедура, як бухгалтерська звірка з підписанням акту звірки, проводилася щомісяця, факт наявності таких відхилень в обліку виявили б своєчасно. Це допомогло би запобігти крадіжки і збитків підприємству. Наразі слідство триває. Наслідки для підприємства: окрім матеріальних збитків у розмірі викраденого товару, підприємство отримало претензії від покупців на повернення авансів (більшість товару поставляється на умовах часткової або повної передплати) та штрафи за несвоєчасне виконання зобов'язань з поставки товару, що були передбачені договорами. Окрім цього, нанесений збиток репутації підприємства.

Усі вище наведені ситуації дають можливість зрозуміти, що і неякісна система внутрішнього контролю, і її відсутність є однаково небезпечними для підприємства. Контроль, що проводиться лише формально чи не проводиться взагалі, не може забезпечити фірму від матеріальних втрат та втрачених переваг, бо надзвичайні ситуації завжди виникають у найбільш неочікуваний та недоречний момент. Отже, немає сумнівів, що внутрішній контроль вкрай необхідний будь-якому підприємству, незалежно від форми власності, організаційної структури, розміру, кількості працюючих.

Вважаємо, що ефективність внутрішнього контролю на підприємстві залежить від компетенції осіб, що його здійснюють. На нашу думку, для здійснення контролю працівником бухгалтерії необхідно дотримуватись таких умов: працівники бухгалтерії мають бути високого професійного рівня; вони мають бути компетентними щодо здійснення контролю, у відповідності до нормативних актів; їх права та обов'язки щодо контрольних функцій мають бути зазначені у посадових інструкціях; із зазначенням мотивації щодо здійснення додаткових обов'язків і особистої відповідальності за виконання контрольних функцій.

Проведені практичні дослідження свідчать проте, що виявлених недоліків і зловживання відбуваються на малих підприємствах через порушення методології ведення бухгалтерського обліку і, як наслідок, невиконання контрольних функцій бухгалтерами.

Перед побудовою системи внутрішнього контролю або перед її реорганізацією, важливо виявити слабкі місця та недоліки, яким слід приділити особливу увагу. У ході дослідження, нами було розроблено тест якості ведення бухгалтерського обліку як основного елементу системи внутрішнього контролю (табл. 1).

Таблиця 1

Тест системи бухгалтерського обліку малих підприємств

№ з/п	Зміст питання	Варіанти відповіді та їх оцінка
1	Чи затверджено на підприємстві графік документообігу та чи дотримуються його?	1. Не затверджено - 0 б. 2. Затверджено, але є відхилення від графіку - 2 б. 3. Графіка дотримуються – 5 б.
2	Скільки часу проходить від фактичного здійснення операції до її відображення в обліковій системі?	1. Більше 5 днів - 0 б. 2. 3-4 дні - 2 б. 3. До 2 днів - 5 б

3	Як забезпечується зберігання документів після закінчення облікового періоду?	1. Їх точно не викидають - 0б. 2. Зберігаються в ящиках у бухгалтерії - 2б 3. Зберігаються в архіві під замком - 5б.
4	Чи проводиться річний перерахунок ПДФО та ПДВ?	1 Так – 5б 2. Ні - 0б.
5	Як часто перевіряється фактична наявність первинних документів та правильність їх реквізитів?	1. Раз на рік - 0 2. Раз в квартал – 3б. 3. Раз на місяць – 5б.
6	Як часто підприємство штрафують за несвоєчасно подану звітність / сплату податків?	1. Раз на рік або рідше – 5б. 2. 2-3 рази на рік - 2б 3. Більше 3 разів – 0б.
7	Чи є система преміювання/ заохочення працівників бухгалтерії за результатами роботи за період (місяць, квартал)?	1 Так – 5б. 2. Ні - 0б.
8	Чи організовано регулярне інформаційне забезпечення професійною інформацією працівників бухгалтерії (періодика, інформаційні платформи)?	1 Так – 5б. 2. Ні - 0б.
9	Як часто працівники бухгалтерії проходять підвищення кваліфікації (семінари, вебінари, курси)?	1. Дуже рідко – 0б. 2. Один-два рази на рік – 2б. 3. Один-два рази на квартал – 5б.
10	Чи повністю відповідають посадові інструкції працівників їх фактичним обов'язкам?	1. В основному не відповідають - 0б. 2. В основному відповідають - 3б. 3. Відповідають та регулярно переглядаються - 5б.

Джерело: складено автором на підставі тестування (Іваннікова О. В.)

Необхідно зазначити, що перекладання здійснення поточного контролю на працівників бухгалтерії, особливо на малих підприємствах, є одним із недоліків системи внутрішньогосподарського контролю. Тому, що це або дублює роботу бухгалтерії, або обмежує проведення контролю з боку інших фахівців підприємства тощо. Ми вважаємо, що необхідно визначити межі бухгалтерського та внутрішньогосподарського контролю, і закріпити це у посадових інструкціях працівників підприємства.

Результати тестування системи бухгалтерського обліку малих підприємств у таблиці 1 дозволяють визначити основні проблеми та дають уявлення про загальний стан бухгалтерського обліку за допомогою 50-ти бальної системи оцінки отриманих результатів (табл. 2).

Таблиця 2

Шкала оцінки системи бухгалтерського обліку за результатами тесту

Оцінка, бали	Характеристика системи бухгалтерського обліку
40- 50 балів	Система бухгалтерського обліку ефективна, налагоджена, виконує свої функції
30- 39 балів	Основне завдання обліку виконується, проте є значні недоліки
20- 29 балів	Система бухгалтерського обліку має значні відхилення від оптимальних значень, необхідно провести їх аналіз та вжити заходів задля їх усунення

11-19	Система обліку має багато уразливих місць, потребує термінової реорганізації
0-10	Система обліку надзвичайно не надійна, великий ризик значних помилок. Необхідно провести внутрішній контроль на усіх ділянках обліку та приступити до побудови системи внутрішнього контролю

Джерело: розроблено автором на підставі тестування (Іваннікова О. В.)

При побудові даного тесту враховувалися як практичні аспекти контролю документообігу, так і елементи кадрової політики щодо бухгалтерів. Чому важливий графік документообігу, хіба без нього працівники забудуть передавати документи до бухгалтерії чи на погодження керівнику? Звичайно ні, проте затверджений графік сприяє швидкості руху документів, і психологічно працівник відчуває більш відповідальності за виконання вимоги, якщо засвідчив ознайомлення з нею своїм підписом.

Надзвичайно важливим є оперативність відображення в обліку усіх документів. Забезпечити це день у день майже неможливо у сучасних реаліях (через віддаленість покупців від місця відвантаження товару, значну кількість документів, розгалужену організаційну структуру підприємства) проте чим більше часу проходить від моменту здійснення операції до її відображення в обліку, тим більша вірогідність допущення помилок, втрати документу. Також порушується основна функція обліку – надання повної та правдивої інформації про фінансовий стан підприємства. Необхідність забезпечення надійного зберігання документів очевидна, щонайменше три роки з дати складання податкової звітності, в якій враховувалися їх дані. Документи можуть зникнути як через службову недбалість, так і через злочинний задум, та спричинити спори з податковою службою, контрагентами; процес відновлення їх може бути складним.

Вважаємо, що мета перерахунку ПДФО – виявити арифметичні помилки при розрахунку податку, а також установити правомірність застосування податкових соціальних пільг, що забезпечить уникнення штрафів при перевірці податкової служби. З цією ж метою проводиться перерахунок ПДВ на підприємствах, які здійснюють оподатковувані та неоподатковувані операції: розподілу підлягає тільки податковий кредит за товарами, роботами, послугами, необоротними активами, які одночасно використовуються і в оподатковуваних, і в неоподатковуваних операціях.

На нашу думку, необхідною процедурою, якій приділяється замало уваги, є контроль наявності первинних документів та правильності їх реквізитів. Адже, саме первинний документ є основою для відображення в обліку господарської операції. На практиці часто операції проводять на підставі електронних копій, забуваючи витребувати оригінали, документи можуть мати застарілу форму, також можливе викривлення обов'язкових реквізитів (назва фірми, адреса тощо), відсутність підписів та прізвищ посадових осіб. З рештою, документи можуть бути відсутні взагалі. Тому, ми рекомендуємо перевіряти наявність та правильність первинних документів регулярно – щомісяця. Як показує практика, коли це робиться лише раз на рік перед складанням річної звітності – якість контролю значно знижується через велику завантаженість бухгалтерів у цей період. До того ж, у випадку відсутності документів не завжди можливо їх відновити – фірма чи підприємець - контрагент можуть просто припинити діяльність до цього періоду.

Інформація про штрафи за несвоєчасну сплату податкових зобов'язань та подачу звітності розповідь про рівень організації та відповідальності головного бухгалтера. Питання тесту щодо преміювання та заохочення працівників бухгалтерії, на нашу думку, особливо актуальне саме на малих підприємствах, де ця система не так розвинута, як у великих корпораціях. Адже премія, додаткові пільги чи соціальне забезпечення – це стимул працювати краще, для бухгалтера також.

Ми не приділяли в тесті увагу власне кваліфікації бухгалтерів, адже її зазвичай оцінюють до прийому на роботу. Проте, не можливо не зазначити – цей фактор є одним із визначальних для ефективної системи бухгалтерського обліку. Кваліфікований бухгалтер може припуститися помилки – через втому, неухважність, викликану особистими переживаннями, часто навіть без значних обставин, тому система внутрішнього контролю має мінімізувати такий ризик.

Регулярне інформаційне забезпечення професійною інформацією щодо новацій у

законодавстві також є дуже важливим фактором, що опосередковано впливає на якість ведення обліку. Зміни у формах документів, стандартах бухгалтерського обліку, податковому, господарському кодексі відбуваються чи не щоденно. І несвоєчасне реагування на нові правила та адаптація системи обліку до них може призвести до негативних наслідків. Регулярне підвищення кваліфікації працівників бухгалтерії, що ініціюється роботодавцем, матиме лише позитивні наслідки в першу чергу для власника підприємства. Витрати на такі заходи слід розглядати як інвестицію у бізнес. Адже, окрім кваліфікованого спеціаліста, підприємець підвищує престижність роботи у своїй компанії – більшість спеціалістів цінують такі заходи.

Проте, при підвищенні кваліфікації та користуванні професійними інформаційними базами слід враховувати такий фактор – у бухгалтера має бути на все це вільний час. Надмірна завантаженість є ще однією особливістю роботи у сфері малого бізнесу. Велика кількість документів, перебої у роботі програмного забезпечення, забаганки власників та керівництва, які часто навантажують бухгалтера не бухгалтерською роботою, низький професійний рівень знань лінійних бухгалтерів і десятки інших факторів – усе це призводить до неймовірної завантаженості роботою бухгалтерів. Природно, що за таких умов постійні зміни у законодавстві відстежувати не вистачає часу. Тому, керівник при організації роботи бухгалтерської служби має зважати на те, що 100-відсоткова завантаженість бухгалтера роботою, можливо на даний момент економить підприємству певну кількість грошових коштів, проте в перспективі може вилитись у значні суми штрафів.

Розбіжності між фактичними обов'язками бухгалтера та його посадовою інструкцією, якій також рекомендуємо приділити увагу у нашому тесті, мають місце. Зокрема, інструкція іноді має формальний характер, не враховує організаційну структуру підприємства, містить обов'язки, яких нема і не може бути у такої посади на підприємстві, або навпаки, не містить переліку справ, які займають більшість робочого часу бухгалтера. На нашу думку, відповідність посадової інструкції бухгалтера дійсності сприятиме дисциплінованості працівника, а також реалізації контролю та притягнення до відповідальності. Тому, що у випадку порушення працівником своїх обов'язків, яке буде мати негативні наслідки для підприємства – доказати цей факт буде важко, якщо обов'язковість чи порядок його виконання не були прописані у посадовій інструкції. Посадова інструкція будь-якого працівника має бути його робочим документом. Запропонований тест було апробовано на десяти малих підприємствах Одеської області. Результати дослідження наведені у таблиці 3.

Таблиця 3

Результати тестування системи бухгалтерського обліку

Підприємство	А	Б	В	Г	Д	Є	Ж	З	І	К
Кількість працівників	8	25	16	3	15	14	3	15	4	8
Середньорічний дохід підприємства, тис. грн	15600	8600	6600	83000	5000	4500	4300	10100	2400	1900
Результат, разом балів	34	28	21	16	29	9	11	8	6	11

Джерело: сформовано автором на підставі проведеного тестування (Іваннікова О.В.)

За результатами дослідження, 60% підприємств вибірки не отримали навіть половини необхідної кількості балів, що свідчить про вкрай незадовільний стан бухгалтерського обліку та неефективну систему внутрішнього контролю. Лише одно підприємство (А) має задовільний стан ведення обліку.

Проаналізував теоретичні аспекти внутрішнього контролю, наукові здобутки вітчизняних науковців, провівши тестування системи бухгалтерського обліку та контролю на підприємствах Одеської - ми зробили висновок, що внутрішній аудит на підприємствах іноді отожднюють з внутрішнім контролем, що є невірним, адже внутрішній аудит є лише однією із його форм. Система внутрішнього контролю на підприємстві має бути створена задля забезпечення надійності, законності, ефективності, безпеки здійснюваних операцій та захисту від можливих потенційних помилок та порушень.

Контроль є найважливішим фундаментальним елементом управління на всіх стадіях діяльності будь-якої організації. Відповідно, такі функції управління як: планування, мотивація, створення організаційних структур нерозривно пов'язані з контролем, розглядуваним як процес досягнення встановлених організацією цілей. А його сутність полягає не лише у виявленні проблем, що виникають, та їх ліквідації, а й у впровадженні різноманітних заходів для запобігання подібних ситуацій у майбутньому [10, с. 40].

Погоджуємось із висновками професора В. В. Зянько, який у своїй роботі зазначає, що аби контроль був ефективним та зручним у використанні необхідно встановлювати прогресивні технічні та програмні бази систем внутрішнього і поточного контролю, які б забезпечували можливість точного і своєчасного отримання необхідних даних [10, с. 42]. Ми вважаємо, що для малих підприємств актуальним і економічно вигідним є саме застосування інформаційного програмного забезпечення внутрішнього контролю.

Висновки. Найважливішим компонентом системи внутрішнього контролю є система бухгалтерського обліку, проте практичні дослідження показали, що переважна більшість малих підприємств має значні, критичні недоліки в її функціонуванні. У статті нами були досліджені основні проблемні аспекти системи бухгалтерського обліку, які існують на підприємстві, якщо відсутня система внутрішнього контролю. Перш за все, це проблема неузгодженості документообігу на підприємстві, відсутність наказів про затвердження документообігу. По-друге, довіра до головних бухгалтерів, менеджерів та керівників підприємств не має бути заснована на особистих відносинах. Внутрішній контроль виконання посадовими особами своїх обов'язків допоможе уникнути шахрайства і збитків на підприємстві.

Внутрішній контроль має здійснюватися на підприємстві неупередженою особою, підпорядковуватися і звітувати власнику підприємства. Це не повинен бути працівник бухгалтерії. Зазвичай власники економлять на посаді внутрішнього контролера, але ми навели приклади своїх дослідження у статті, що збитки від несвоечасного контролю або від його відсутності перевищують суму річної заробітної плати внутрішнього контролера.

Важко створити ідеальні умови для ведення бізнесу, проте можливо адаптуватися до них з найменшими фінансовими втратами. Ефективно працююча система внутрішнього контролю забезпечить збереження активів підприємства, врегулює надходження достовірної інформації до апарату управління та вбереже від фінансових санкцій та втрат. Забезпечити налагодження системи бухгалтерського обліку підприємства можливо у комплексі з аналізом інших складових системи внутрішнього контролю: організаційної структури підприємства та специфічних контрольних процедур, що є предметом наших подальших наукових досліджень.

Список літератури

1. Новик І. В. Організація системи внутрішнього контролю на підприємстві. *Наукові записки* [Української академії друкарства]. 2017. № 2. С. 188-196.
2. Гришук С. В. Аналіз підходів до визначення сутності поняття «внутрішньогосподарський контроль». *Бізнес-навігатор*. 2018. Вип. 5. С. 151-154.
3. Штангрет А. М., Караїм М. М. Внутрішньогосподарський контроль у системі економічної безпеки підприємства. *Східна Європа: економіка, бізнес та управління*. 2016. Вип. 2. С. 234-237.
4. Янчева Л. М., Баранова А. О., Кашперська А. І. Внутрішньогосподарський контроль: організаційно-методичний аспект. Економічна стратегія і перспективи розвитку сфери торгівлі та послуг. 2015. Вип. 1. С. 7-18.
5. Герасимович А. М. Попроцесний внутрішньогосподарський контроль в системі управління операційною діяльністю підприємства. Бухгалтерський облік, аналіз та аудит: проблеми теорії, методології, організації. 2016. Вип. 1. С. 23-30.
6. Бугай Н. О. Внутрішньогосподарський контроль як сегмент системи управління підприємством: сучасний стан та пріоритети розвитку. *Ефективна економіка*. 2016. № 10. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2016_10_26 (дата звернення 05.07.2021).
7. Ковальчук С. П. Внутрішньогосподарський контроль в системі прийняття управлінських рішень. Менеджмент та підприємництво: тренди розвитку. 2018. Вип. 3. С. 8-14.
8. Мулик Я. І., Цуркан А. О. Внутрішньогосподарський контроль в системі управління аграрним підприємством. *Ефективна економіка*. 2018. № 3. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2018_3_39 (дата звернення 05.07.2021).
9. Гришук С. В. Порівняльний аналіз сутності понять «внутрішньогосподарський

контроль» та «внутрішній контроль». *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство*. 2018. Вип. 22 (1). С. 69-73.

10. Зянько В. В., Тесьолкіна. Роль внутрішнього контролю в процесі управління підприємством. *Вісник Вінницького політехнічного інституту*. 2016. № 1. С. 39-43.

References

1. Novyk, I. V. (2017). Orhanizatsiia systemy vnutrishn'oho kontroliu na pidpriemstvi. *Naukovi zapysky* [Ukrains'koi akademii drukarstva], 2, 188-196 [in Ukrainian].

2. Hryshuk, S. V. (2018). Analiz pidkhodiv do vyznachennia sutnosti poniattia «vnutrishn'ohospodars'kyj kontrol'». *Biznes-navihator*, 5, 151-154 [in Ukrainian].

3. Shtanhret, A. M. & Karaim, M. M. (2016). Vnutrishn'ohospodars'kyj kontrol' u systemi ekonomichnoi bezpeky pidpriemstva. *Skhidna Yevropa: ekonomika, biznes ta upravlinnia*, 2, 234-237 [in Ukrainian].

4. Yancheva, L. M. & Baranova, A. O. & Kashpers'ka, A. I. (2015). Vnutrishn'ohospodars'kyj kontrol': orhanizatsijno-metodychnyj aspekt. *Ekonomichna stratehiia i perspektyvy rozvytku sfery torhivli ta posluh*, 1, 7-18 [in Ukrainian].

5. Herasymovych, A. M. (2016). Poprotsesnyj vnutrishn'ohospodars'kyj kontrol' v systemi upravlinnia operatsijnoiu diial'nistiu pidpriemstva. *Bukhhalters'kyj oblik, analiz ta audyt: problemy teorii, metodolohii, orhanizatsi.* 1, 23-30 [in Ukrainian].

6. Buhaj, N. O. (2016). Vnutrishn'ohospodars'kyj kontrol' iak sehment systemy upravlinnia pidpriemstvom: suchasnyj stan ta priorytety rozvytku. *Efektivna ekonomika*, 10 Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2016_10_26 [in Ukrainian].

7. Koval'chuk, S. P. (2018). Vnutrishn'ohospodars'kyj kontrol' v systemi pryjniattia upravlins'kykh rishen'. *Menedzhment ta pidpriemnytstvo: trendy rozvytku*, 3, 8-14 [in Ukrainian].

8. Mulyk, Ya. I. & Tsurkan, A. O. (2018). Vnutrishn'ohospodars'kyj kontrol' v systemi upravlinnia ahrarnym pidpriemstvom. *Efektivna ekonomika*, 3. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2018_3_39 [in Ukrainian].

9. Hryshuk, S. V. (2018). Porivnial'nyj analiz sutnosti poniat' «vnutrishn'ohospodars'kyj kontrol'» ta «vnutrishnij kontrol'». *Naukovyj visnyk Uzhhorods'koho natsional'noho universytetu. Serii: Mizhнародni ekonomichni vidnosyny ta svitove gospodarstvo*, 22 (1). 69-73 [in Ukrainian].

10. Zian'ko, V. V. & Tes'olkina, A. O. (2018). Rol' vnutrishn'oho kontroliu v protsesi upravlinnia pidpriemstvom. *Visnyk Vinnyts'koho politekhnichnoho instytutu*, 1, 39-43 [in Ukrainian].